GRBALJSKA BUNA

Te zime vladici se prekratiše koraci – otekli zglobovi kazaše da mu je starost već kucnula o kosti. Otežale noge od bolova i nemoći, no vladika se uzdržava da ne ječi i da se ne žali preveć. A kaluđeri se zabrinuli, pa se raspituju za vidare i šta od koga čuju da je dobro za kostobolju odmah kazuju vladici. On se mršti, a oni ponavljaju:

Pokušaj, bogu se moleći, neće ti gore biti.

Pa su slali momke na pitomije pristranke da beru divljega i pitomoga pelima, pa su ga pržili na ugrijanoj ploči ognjišta; potom bi pelim istucali, poprskali rakijom i obložili bolno mjesto – tako u tri maha izjutra, pa opet isto k večeri. A neki su govorili:

Bolje je svariti pelim u pola litra ulja, pa tom masti poslije trljati zglobove.

Okušavao je vladika i te i druge lijekove, ali mu od svega toga ne bi mnogo lakše. Možda mu je ponajviše prijalo – za lijepih dana – ono melemno zimsko sunce u Stanjevićima, koje prevari i izmami pupove jorgovana i zelenkaste zunzare oko štalskih vrata.

K proljeću bi mu bolje, a u ljeto se bolest gotovo sasvim zaboravi.

No, stiže glas:

Prestavio se guvernadur!

Vladika ne bi bio onaj ko je kad istog trena ne bi zaboravio sve raspre sa tim čovjekom. I pohitao je da ga isprati do groba i da stegne ruku Radonjićevom sinu Vukolaju.

Nekako tada opazi da mu je vid počeo naglo slabiti, te naruči iz Kotora naočare, bez kojih ubrzo nije mogao čitati ni pisati.

«A kako li bih sa ovim staklima u ljutu bitku zagazio?»

Granuo početak maja, otvorio se čisti vidik prema moru i vladika išetao da se nadiše proljeća. Ali, zovu ga opet. Šta je, pobogu, ljudi? Upravo tako bi htio da upita, pomalo srdit što mu ne ostavljaju ni trenutka spokoja.

Staviše pred njega molbu jedne žene. Hoće da se rastavi s mužem. Vladika mršti obrve: šta hoće te žene, svako mora nositi svoje breme, strpljivo nositi! «Hajde da vidimo.» Oči prelijeću po redovima, obrve se opuštaju od tuge, pa se opet ljutito uzviju. Žena ta, Saveta, kazuje vladici: roditelji su je vjerili kad je imala sedam godina («Zloga li običaja!»); čim je navršila jedanaesstu, silom je vjenčaše za nekog popa iz Paštrovića; ona je bježala nekoliko puta, bježala ali su je čak i s oružjem vraćali popovoj kući; onda pop odluta za službom – u Dalmaciji bio sedam godina, a u Italiji još devet, a mlada mu žena za to vrijeme čuvala oca, bolesnog starca; a pop se nije na nju osvrtao, niti joj je slao kakvu pomoć.

To je robijanje! – uzviknu vladika. – Dajte slobodu ženi i da se izvidi ko je kriv što su je silom udali i da se kazni pop koji je prisilno vjenča... A ona, jadnica, što je čekala ovoliko godina, što mi se prije ne požali – ne mogu ja sve znati.

U isto vrijeme eto glasa iz Primorja – metež je na pomolu.

Vladika se brzo uvjeri: onaj spor između seljaka i kneza Ljubanovića bio je samo jedan mali dio prastarog trvenja koji dijeli uboge od onih što drže prostrane njive i voćnjake, palace i brodove, mostove i mlinove i kese zelenaške.

U junu, sa prvim žarkim danima, planu buna u Župi.

Zbog čega? – pitali su se na crnogorskoj strani.

Sa Cetinja vladika hita na Stanjeviće i vodi sa sobom nešto malo vojnika – neka mu se nađu pri ruci za svaku potrebu, a ne smije ih biti toliko da bi padali u oči vlastima u Kotoru.

Šta je to sada razjarilo mirne seljake primorske?

Neko reče:

Zamjena novca. Paru od dvanaest krajcara više niko ne prima, a i one će druge pare da mijenjaju.

Ne, nije to, sinko.

Znao je vladika: dublji su korijeni srdžbe narodne. Nešto domaći knezovi i zelenaši, a nešto tuđinske šake koje ne biraju gdje će ugrabiti, gdje li stisnuti i udariti.

Dolje, u pojasu pored mora, širili su se dimovi požara i čula se gdjekoja puška.

Uz vladiku izišli kaluđeri i momci – da gledaju. Pribijaju se i seljaci iz okolnih zaselaka.

Eno, gore pojate Boškovića!

Neka ih, bio se osilio – zemlja ga nije držala.

Vele da su mu seljaci sve masline sasjekli.

I lozu mu potrgali.

To je grehota – šta je loza kriva!

Kazuju: oni iz Lisića prigrabiše vodenicu kneza Ljubanovića da nigda više ujam ne plaćaju.

A Raškovići i Sladovići razjurili su sve međe i ograde tome istom knezu.

Jedan seljak stiže prije iz Kotora. Tamo se priča: kao bajagi, vladika podbada seljake da se bune, a pomaže mu Dolči i onaj Fruska, Kotoranin.

Vladika se uzbudi, planuše mu obrazi:

Šta vele, vladika? Ako mazga austrijska zapne kopitom o kamen, kriv je vladika! Ako soldata trn ogrebe, kriv

je vladika, pa bio na Cetinju ili u Stanjevićima! Ako nekome zapne u grlu oteta kruška, za vrat vladiku, kriv je! Za sve! Za sve!

Onda se malo stiša, sjede na kamen i stade prstima lupkati u molitvenik.

Evo, i sami vidite, ljudi. Buna je dolje, u njihovim granicama, a ja sjedim ovdje među vama, s ovom knjigom u ruci. Ko im je kriv što su sijali razdor, što su tovili neprave sudove, što su držali stranu gulikožama, što su nedužne ljude stavljali u okove, što su prosuli žbire i doušnike svud po Župi, što nijednu ranu narodnu nijesu zablažili, no je samo povrijedili! Je li za to kriv crnogorski vladika? Gonim li ja one odvazda mirne ljude da pale i sijeku sve što knezovi svojim nazvaše?... To izmišljaju kotorski komesari da bi se pravdali pred svojim carem, da se prikažu kao pravedni činovnici, kao sveci, ali im, eto, sve zamuti onaj nesrećni vladika cetinjski! I još će nadovezati kako to čini za račun Rusa ili Francuza ili Eskima ili crnoga đavola – anđeli s nama!

Vrati se vladika u manastirsko dvorište i upita momka:

Gdje je Dolči?

Eno ga gore u sobi. Povazdan nešto čita i šara po hartiji.

Htjede vladika da ode do njega i da s njim porazgovara o ustanku u Župi, ali se blizu manastira začu graja, mnogi uzbuđeni glasovi.

Šta će to sad biti?

Pohita u tom pravcu.

Ko su oni ljudi?

Ima ih dvadesetak. Naoružani. Oni bez pušaka dograbili dugačke vile i kosijere.

Koja je nevolja, ljudi božji?

Udarila je vojska iz Kotora!

Pa?

Ne htjedosmo da prospemo krv!

Mudro ste učinili – odahnu vladika. – Ja sam vam uvijek zborio da stojite u miru, ali me ne htjedoste poslušati. Buna ni bogu nije mila.

Prvo nas uzjahaše knezovi, a onda počeše da muzu i mamuzaju, ko će to trpjeti?

Ko strpljivo i krotko ostane na svome mjestu, dočekaće pravdu i biće spasen...

Ali kad? Nema je za nas! Ljubanovića su odavno pustili i namignuli mu: osveti se!

Daleko je od nas pravda, vladiko.

Nastavlja:

Ako ne danas, ako ne sjutra – ipak će ona doći. Da nije te nade, braćo moja, zar bi se moglo živjeti?

Prazna riječ!

A što ste sad došli?

Utekli smo.

Ištemo zaštitu.

Vladika se sjeća optužbi koje se protiv njega šire po Kotoru i sigurno putuju k Beču. Ali on ih sada potiskuje u stranu. Drago mu je što ovi ljudi upiru oči k Crnoj Gori i k njemu. Oni će mu jednog dana možda biti potrebni, ako dođe trenutak obračuna oko Primorja sa raznim tuđincima. No, on ih sada samo žali zbog njihove velike nesreće; i vidi da su zabrinuti za sudbinu svojih porodica.

Upravo toga se sjeti, pa im reče:

Da ste mi dobro došli! No, braćo moja, vi ste dolje ostavili svoju nejač. Vas je lakše izbaviti: gdje je puška, tu i glava. Ali, vaša sitna đeca i žene i starci – jeste li na njih mislili? Najbolje će biti ovako: odmorite se malo kod mene, pa se vraćajte svojim domovima, a najprije uputite pregovarače.

Ustanici se stadoše sašaptavati: jedni su htjeli da odmah poslušaju, a drugi su tvrdili da se treba odmetnuti u goru i ne ostavljati oružje – tada im niko ne bi smio zlostavljati porodice. Tih je bio manji broj.

Najzad upita jedan ustanik iz Lastve:

A gdje je Dolči?

U manastiru. Što će ti?

Da nam napiše žalbu. On umije. Hoćemo napismeno da ištemo svoja prava!

Eno vam Dolčija... Ne, ne, slušajte! O tome neću ništa da znam. Ako što učini Dolči, niko njega neće kriviti, kazaće: «To je djelo vladičino.»

I ode lagano za svojim poslom.

A ustanici ipak potražiše njegova sekretara.